

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 3 Brijnet

Fylke: Sør Trøndelag

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Sennar

Emne: Brijnet

Bygdelag: "

Oppskr. av: Isak Selbekk

Gard: Selbekken

(adresse): Selbekken
m. Frøndheim

G.nr. 88 Br.nr. 2-3

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Oppskrifta er mest efter eiga røynsle. Alder 73 år.

SVAR

Det vanlige ord for å bryne og for brynet er der i bejgda, heine og heinas. Dette gjelder for alt annet verkoi en gjæbryne. Denne kalles for strokstein og når den brukes kalles dette å strikke gjæ. Det er mest i de siste 30 år at bryne av kunststen er kommet i bruk.

Det brukes nu bryner både av naturstein og av kunststein - mest av kunststein.

Naturlig brynstein er det fimmul litt av hist og der i bejgda, men de fleste av bryner er kjøpt annensteds fra.

Det almindelige var at en selv hentet sig stein til bryner dels i fjera og dels i jordas, så det var ingen her som skaffet sig inntekter av å selge bryner.

Endel av de kjøpte naturlige brynesteine kalles Elveheime.

Også noen naturlige brynesteiner kalles Blåheimer. Begge disse sorter hadde mørkeblå farver og var av en fin steinsort.

Det har for været slik at nye redskaper først blev slipt op på en rund slipstein, og derefter knussel med bryne. I den senere tid er det mere almindelig at ialfald det finere værktøj kjøpes skarpslipet så det bare blir knussel med bryne før det tages i bruk.

Her finnes ingen folk som husker nogen tid da en ikke slipte gjær på slipstein, men tynnset den ert med en hammer.

Men for årene 1860-80 var det heimsmøder som smidde både gjær og sjüris og også annet værktøj og det fortelles at disse heimsmøder hadde en særskilt ambolt hvorpå de ertførte tynningen av gjær og sjürien. Også disse gjær måtte slipes op på slipstein før de kunne brukes.

Før i tiden var det på enkelte store gårder en litt stor flat stein som lå stille og som en knussel grovere værktøj på ved å føre redskapet frem og tilbake på den. Noe særskilt navn vites ikke på denne, og den brukes ikke lenger nu.

På en mindre liggende stein (heir) bruker også nu fagsmekkere og også andre håndværkere å kvesse både høvelkenger, kniver, trasgourenjern og annet finere verkøi, men den slags kvesning brukes ikke på almindelig gårdsverktøi.

Når slatteenget er så langt fra gården at folkene ikke går hjem til måltidene bruker de å ha en eller flere små slipesteine i utelåkene, men hjemme ved huseene står alltid slipesteinen på sin plass. Denne skikken er fra umendelige tider.

Hvordan en bruker gjær før en sliper den på slipestein beror meget på slatteflokets dyktighet og på terrenget og grassorten som skal slås. På fin dyktig mark (skåreng) er det almindelig at wante slattefolk bruker gjær en økt (3-4 timer) mellem hver gang de sliper den på slipestein. Mindre wante slattefolk må have to nydlypte gjær for hver økt. I udyktig og stenet slatteeng må både gode og middelmådige slattefolk ha to nydlypte gjær for hver økt.

Det var umulig å give sig uten slipestein til gjær. På myrlent fin mark kan en want slattekar slå hele dagen uten å kvesse på slipstein.

Var det derimot ærlesndt voll med „finnskjøggras“ måtte gjæren bestandig vere koass som en bærkniv. Det har vore et „ordhøit“ at „finnskjøggen“ bare løiet sig ned når gjæren for over den og så reiste den sig op og flirte til de middelmådige slattekaren.

Det er ikke vanlig å bruke forskjellige brøyner til gjæren den ene eller den andre. En de stemmer „steinhøg“ i eggen brukes tollekniiven eller en hård naturstein til å glatte ut det groveste „såret“ for en koesser med staksteinen. Brøyner - stakstein - av naturstein er flere forskjellige sorter og gjerne navne. Skovwangsstein er navnet på en hard gråfarget stein med både lyse og mørke pletter „tyder“. Råustein er som regel løsere steinsort og har lyserrød farve med lyse prikker i „kroppen“.

I den senere tid er kunstige brøyner av støpsand mere kommet i bruk også til gjæren.

Som regel lader folk gjæren sitte på orvet når de sliper den. I enkelte tilfelle brukes nok flere gjæren enn en har orv og da har en helst mekanisk festegreier.

v

5

I alle tilfelle holder de eggen
imot sig når de sliper tjæren.

Når tjæren skal brjenes settes
ovrets øverste ende imod jorden.
Sjæren holdes da innover den venstre
armhule med spissen fremover.
Den føres da litt frem og tilbake
eftersom det passer for brjeningeni.
Som regel strykes vekselvis et
drag på hver side av eggen.

Støttorv er ikke brukt her i bygdene

Det vanlige navn på koppen som
brjenes blir bant i er stromp.
Den er laget av tre og dreiet
rund utvendig. Indvendig er
den hullet med rom til brjemet
og til strompvatten. I enkelte
tilfelle brukes også horn av
okse eller kvi til å bære
brjemet i. Hornet brukes da
omtrent som de er vokset på
dyret.

På strompen eller hornets øverste
kant er festet en liten jernkrok -
i gamle dage trækrok - passende
til å hekke fast på „sliuima“.
Den henger som regel løst.

Det brukes nu brjenes både av
naturskinn og av kunstskinn.
Vater brukes som oftest til brjenes
av naturskinn. Til kunstskinn
brukes også olie.

Malet som fremkommer ved
brønning og slippning er benvent for Slipp-
sand.

Den kjennes ikke til at brønnsætt-
slipp-sand - er brukt som legemiddel
mot noenlærs sykdomme.

Det er kjent at både brønnsætt
og slipp-sætt blir bedre ved å ligge
i jorden. Hvis de er for harde
hjelper det også godt å legge dem
i kalkvælling et halvt års tid.

Her kjennes ikke til noen fortelling
om at brønnsætt taler. Heller ikke
vites de om at en sa noe når
en spejttet på brønnsætt.

Overtroen ligger kanskje lenger
tilbake i tiden her enn på
rjmsse andre steder.

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

adr. NORSK FOLKEMUSEUM

BYGDØY

224

Engv. Tveder

